

УДК 141.7:[32.019.51:37]

ОСВІТНІ ВИКЛИКИ В ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

І. Силадій, здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

Помітні виклики в системі сучасної вітчизняної освіти спричинені позитивними і негативними процесами українського державотворення. До позитивних слід насамперед зарахувати утвердження ринкових та демократичних відносин, становлення громадянського суспільства і політичної нації, відродження національної культури тощо. До негативних належать кризові процеси в економіці, зростання безробіття, падіння життєвого рівня, зростання злочинності та ін. Сучасна сфера освіти перебуває під впливом соціальних та економічних чинників, тому освітня політика не повинна відокремлюватися від національного, економічного і соціального розвитку держави. Освіта має плануватися і впроваджуватися в рамках цих змін. Українська освіта, яка лише набула власних національних контурів, потребує суттєвої модернізації, особливо в контексті її входження у європейський простір. Як керований процес така модернізація передбачає наявність чіткої освітньої політики, здатної усунути зовнішні й внутрішні загрози щодо розвитку вітчизняної системи освіти.

Ключові слова: людина, політика, державотворення, освіта, глобалізація освіти, освітні ризики.

Актуальність проблеми. Розвиток освіти в нашій державі визначальною мірою зумовлений тими процесами державотворення, які розгортаються в сучасній Україні. Термін «державотворення», наприклад, у соціально-політичній науці застосовується для окреслення процесів створення і становлення територіального утворення на основі національної ідеї та охоплює комплекс взаємопов'язаних чинників, зокрема природничо-географічних, культурно-гуманітарних, мовних, етнопсихологічних, духовно-світоглядних (міфологічних та релігійних), соціально-економічних, правових, геополітичних, військово-оборонних тощо, що відображають усі сфери життєдіяльності суспільства [4]. Як зазначено в юридичній енциклопедії, державотворення – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування [11, с. 164]. Державотворення – процес безперервний, він охоплює всі складові та етапи розвитку національної держави та напряду залежить від стану розвитку науки та освіти як засобів отримання, створення, передачі та використання знань про навколишній світ, буття та соціум. За сучасних умов освіта та наука постають засобами збереження та зміцнення української держави. Як визначають дослідники [8, с. 3], характерними рисами політичної системи, яка склалася в сучасній Україні, є низький рівень конкуренто-

спроможності, слабкість соціальних інститутів влади, відсутність ефективного механізму розробки і реалізації освітньої політики, зрощування держави і бізнесу. Всі ці фактори створюють загрозу для процесу державотворення. Суспільство і освіта – єдина, взаємопов'язана система. Модернізація освіти – соціально детермінований, керований процес. Його зміст та спрямованість визначається через існуючі в суспільстві політичні механізми взаємодії різноманітних інтересів (класових, корпоративних, професійних тощо), характер їх прояву в освітній політиці, в діяльності її основних суб'єктів, перш за все держави. Освіта відіграє ключову роль в системі державотворення, а тому всі позитивні та негативні тенденції державотворення одразу відбиваються на системі освіти. Такі процеси, як демократизація, комерціалізація та створення ринкових відносин, утвердження громадянського суспільства та національної самосвідомості, безумовно, несуть позитивний для системи освіти заряд, але в той же час створюють певні загрози.

Формування цілей статті. Розглянути та проаналізувати освітні виклики у процесі українського державотворення.

Виклад основного матеріалу. Під викликами взагалі ми можемо розуміти всі ризики, що впливають на нормальний поступальний розвиток системи. Освітні ризики – це виклики або загрози для функціонування і розвитку системи освіти такого ступеня, що вони можуть спричинити значні втрати [3, с. 70]. В процесі державотворення модернізуються існуючі та створюються нові соціальні інституції та утворення, а отже система освіти повинна вчасно реагувати на ризики нових умов. Ці ризики виявляються в економічній, соціокультурній сферах, сфері самоідентифікації людини тощо. Економічними втратами в освіті можуть стати вивільнення істотної частини висококваліфікованого персоналу; закриття навчальних закладів; втрата контингенту; скорочення або втрата фінансових ресурсів. Серйозними можуть бути також соціальні втрати (посилення процесів соціальної селекції та послаблення функції соціальної мобільності, значні диспропорції ринку праці – безробіття серед висококваліфікованих працівників і низький рівень оплати праці), педагогічні втрати (неефективність навчальних технологій, недостатній рівень загальної освіченості або компетентності випускників), політичні втрати (відсутність престижу національної системи освіти через її неефективність або корумпованість, низькі показники цієї системи в рейтингах, її непривабливість для іноземних студентів) тощо.

Соціокультурні виклики освіті також можуть бути спровоковані процесами державотворення, оскільки освіта – це процес самореалізації людини, це сфера, де відбувається становлення її як особистості, здобуття знань, умінь і навичок, розвиток творчої діяльності. Тому освіта є найважливішою умовою діяльності людини, існування її в суспільстві. В історії людства спостерігалися тенденції до змін цілей освіти за рахунок наявних філософських концепцій, теорій і вимог до освіти в суспільстві. Характерний для країни низький рівень розвитку інститутів і традицій громадянського суспільства і правової держави в умовах недостатньо розробленої державної політики в галузі формування національної свідомості, відсутність ефективних механізмів їх розповсюдження сприяють зростанню громадянської неосвіченості, невігластва, а разом з ними корупції, злочинства, шахрайства. В свою чергу, громадянська неосвіченість населення, його суспільна пасивність і правова некомпетентність знижують життєстійкість нації і сприяють її вимиранню, ведуть до збільшення кількості бездоглядних та безпритульних дітей, а також є факторами, які стримують національний розвиток та загрожують національній і державній безпеці країни [5, с. 80]. Саме тому реакцією на виклики з боку системи освіти повинна стати відповідна стратегія, яка дозволить не тільки сформувати необхідні знання, а в першу чергу сформувати громадянина, патріота, інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя.

Головною сферою реалізації державотворення в сфері освіти є освітня політика. Оскільки освіта і, відповідно, освітня політика, була, є і буде стратегічною сферою розвитку держави і соціуму, що в перспективі визначає та формує так званий людський фактор, значущим є завдання формування та вдосконалення освітнього простору, формування світогляду та інноваційного мислення у громадян. Сучасна сфера освіти перебуває під впливом соціальних та економічних чинників, тому освітня політика не повинна відокремлюватися від національного, економічного і соціального розвитку держави. Освіта має плануватися і впроваджуватися в рамках цих змін. Серед факторів, які зумовлюють та визначають вектор розвитку освітньої системи:

– зовнішні: науково-технічний прогрес, зміни соціально-економічного стану країни, характер та особливості управління суспільством, розвиток науки та теорії управління, соціально-політичні фактори, світовий контекст розвитку освіти;

– внутрішні: зміна освітньої парадигми як реакція на зазначені зовнішні фактори, розвиток школи, зміна соціальних та особистісних потреб людини [2, с. 124].

З другого боку, процес національного державотворення зараз ускладнюється саме світовими тенденціями глобалізації та універсалізації. Як зазначає Г. Кісінджер, у багатьох частинах світу національна держава, що поки залишається одиницею політичної відповідальності, підпадає під вплив двох протилежних тенденцій: або розпадається на етнічні компоненти, або розчиняється в більших регіональних об'єднаннях [1, с. 60]. Саме існування націй-держав навіть опиняється під питанням, оскільки, як констатує О. Тоффлер, одні сили прагнуть перевести політичну владу з рівня держави-нації на рівень внутрішньо національних регіонів і груп, інші сили норовлять підняти її на рівень міжнаціональних агентств і організацій. Як наслідок, «ці сили, складаючись, ведуть до розпаду високотехнологічних націй на більш дрібні й менш сильні одиниці» [9, с. 500]. Найбільш розвинені країни з усталеною економічною та політичною системою зацікавлені у політичній та економічній глобалізації, оскільки це надає їм нові можливості своєї геополітичної, економічної та соціокультурної експансії. Навпаки, менш розвинені й захищені країни дотепер схильні розглядати національні кордони та суверенітети як захисний засіб від цієї експансії, як основу протекціоністських стратегій [6, с. 280].

Одночасно руйнування ідеї нації-держави спостерігається не тільки зверху, тобто від процесів гомогенізації (чи універсалізації) світового масштабу, а й з середини самої держави, як правило багатонаціональної. На думку політолога А. Уткіна [10, с. 76], основними факторами, які сприяють втраті національного суверенітету, можна вважати: 1) падіння рівня патріотизму населення більшості країн; 2) зростаючий тиск недержавних організацій; 3) економічну експансію великих корпорацій; 4) трудову еміграцію жителів бідних країн у багаті; 5) етнічне самоствердження народів, позбавлених державності.

Висновок. Отже, сучасне українське державотворення піддається загрозливим чинникам як ззовні, з огляду на загальносвітові тенденції розвитку людства, так із середини самого суспільства. Загрози з середини полягають в тому, що українське суспільство, знаходячись в стані бурхливого та суперечливого державотворення, опинилося в стані, який Е. Дюркгейм свого часу визначив як девіантну аномію той проміжок часу, коли старі норми ще не відійшли, а нові ще не набули чинності [7, с. 77]. Це

той проміжок часу, в якому наявна велика кількість суперечностей режимів, протилежних одночасно ухваленим рішенням, законам, які хаотично розхитують суспільство і дзеркально відображаються у державотворенні. Відповідним чином всі ці негаразди спостерігаються й в освітньої системі. В зазначеному як девіантна аномія проміжку часу освітня система в Україні вже відійшла від пострадянського стану, який відповідав індустріальному типу розвитку, але не сформувала нових принципів та засобів освітити, які б відповідали загальноєвропейському, постіндустріальному (інформаційному) типу суспільства.

Крім того, варто визнати, що в середовищі науковців сформувалося два протилежних табори щодо розуміння подальшого розвитку системи освіти в сучасних умовах. Перший табір абсолютизує значення освіти, яка дісталася у спадок від Радянського Союзу. Це існування системи знань, яка роками мала свої певні усталені форми та засоби, система, яка ще існує у всій своїй повноті, хоч і варто зазначити про певні її зрушення. Така система мала, безумовно, значні переваги, як фундаментальність, широкий обсяг знань, чітка організація навчально-виховного процесу, високі вимоги до освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівця тощо. Подібна парадигма викарбовувала фахівців в усіх галузях знань, а всі науковці, які виходили на захист наукових праць, мали великий потенціальний фундамент знань, що передавалися наступним поколінням у відповідній якості з усіма вимогами вищої школи. Другий табір науковців та освітян абсолютизує значення вектору європейського та світового освітнього простору, що базується зараз на ідеях Болонської декларації, той табір, який більше схиляється до євроінтеграційних процесів в освіті. Насправді ж на зламі переходу освіти від радянської до європейської відбувається хаотичність та непорядкованість навчально-виховної системи. Нові представники євроінтеграційної системи в один голос постійно заявляють про тенденцію до покращення різних аспектів освітньої системи, але всі спроби наразі стають хаотичними, безсистемними, локальними та здебільшого мають суперечливий характер. Золота середина, як завжди лежить поміж цими полярними точками зору. Щоб гідно сприяти всім сучасним викликам державотворення українська система освіти повинна зберегти все добре від радянської школи, що ще можна врятувати після проведених безглузвих реформ та об'єктивно оцінити ті переваги й загрози, які зумовлює європейський вектор розвитку освіти.

Література

1. Андріяш В.І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : монографія / В.І. Андріяш. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 328 с.
2. Берека В.Є. Актуальні проблеми управління освітою / В. Є. Берека, І. М.Щоробура. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2006. – 147 с.
3. Каленюк І.С. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І.С. Каленюк, О.В. Куклін, В. А. Ямковий // Економіка України. – 2015. – № 2 (639) – С. 70-83.
4. Коник С.М. Державотворення як управлінська категорія / С. М. Коник // [Електронний документ] Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_6.pdf
5. Куріто О.В. Метологія осягнення аксіології в сучасній філософії освіти / О. В. Куріто // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 1. – С. 78-83.
6. Панарин А.С. Россия в циклах мировой истории / А. С. Панарин. – Москва: Изд-во МГУ, 1999. – 287 с.
7. Поденко В. Стратегія освіти України, глобалізаційні виклики та її суперечності / Віктор Поденко // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. – К.: НУХТ, 2014. – Ч. 4. – С. 76-83.
8. Стасюк Г.Є. Освіта як чинник державотворення : Автореф. дис...канд. філос. наук 09.00.10 / Г. Є. Стасюк; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 21 с.
9. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер ; [пер. с англ. / науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич]. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – С. 784 с.
10. Уткин А.И. Мировой порядок ХХІ века / А. И. Уткин. – М. : Эксмо, 2002. – 512 с.
11. Юридична енциклопедія. Т.2. Д – Й / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 1999. – 743 с.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ В ПРОЦЕССАХ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВОСТРОЕНИЯ

И. Силадий

Заметные вызовы в системе современного отечественного образования вызванные положительными и отрицательными процессами украинского государства. К положительным следует прежде всего отнести утверждения рыночных и демократических отношений, становления гражданского общества и политической нации, возрождения национальной культуры и тому подобное. К негативным относятся кризисные процессы в экономике, рост безработицы, падение жизненного уровня, рост преступности и др. Современная сфера образования находится под влиянием социальных и экономических факторов, поэтому образовательная политика не должна отделяться от национального, экономического и социального развития государства. Образование должно планироваться и внедряться в рамках этих изменений. Украинское образование, которое только приобрело собственных национальных контуров, требует существенной модернизации, особенно в контексте ее вхождения в европейское пространство. Как управляемый процесс такая модернизация предполагает наличие четкой образовательной политики, способной устранить внешние и внутренние угрозы по развитию отечественной системы образования.

Ключевые слова: человек, политика, государства, образование, глобализация образования, образовательные риски.

EDUCATIONAL CHALLENGES IN THE PROCESS OF UKRAINIAN STATE BUILDING

I. Syladiy

Notable challenges in modern national education system are caused by positive and negative processes of Ukrainian state building. Among the positive the one should first consider market and democratic relations of civil society and political nation, revival of national culture, etc. Among negative there are crisis processes in the economy, rise of unemployment, fall of living standards, rise of crime and so on. All these factors pose a threat to the process of nation-building. Society and education are a single, interconnected system. Modernization of education is a socially determined controlled process. Its content and orientation are determined by the existing political mechanisms of interaction of different interests (class, corporate, professional, etc.), the nature of their manifestations in educational policy, in its main subjects, primarily the state. Education plays a key role in the state-building system, and therefore all the positive and negative trends immediately affect the system of education. Modern education sector is influenced by social and economic factors so educational policy should not be separated from the national economic and social state development. Education should be planned and implemented as part of these changes. Ukrainian education, which only came into its own national contours, requires substantial upgrading, especially in the context of its entry into the European space. As a controlled process such upgrade provides a clear educational policy, able to eliminate external and internal threats for the development of the national education system.

Key words: human, politics, state building, education, globalization of education, educational risks.